

СПРОБА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ АНЕКСІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

**Захарченко Петро
Павлович,**

доктор юридичних
наук, професор
кафедри історії права
та держави
юридичного факуль-
тету Київського
національного
університету імені
Тараса Шевченка

**Солових Карина
Олексівна,**

студентка магістра-
тури юридичного
факультету
Київського
національного
університету імені
Тараса Шевченка

Здійснено спробу політико-правової оцінки анексії Автономної Республіки Крим РФ у березні 2014 р. З погляду національного права України, РФ та міжнародної спільноти проаналізовано юридичні позиції з приводу подій, пов'язаних зі зміною статусу та державної належності Автономної Республіки Крим. За результатами розвідки визначено основні аргументи щодо обґрунтування незаконності дій, що полягають у порушенні національної єдності та територіальної цілісності України шляхом насильницького приєднання частини її території до іншої держави.

Ключові слова: кримська криза, «косовський прецедент», референдум, право народу на самовизначення, анексія, принцип непорушності кордонів.

Політико-правова оцінка подій, пов'язаних з анексією частини території України, а саме Автономної Республіки Крим (АРК) у березні 2014 р., є актуальною з погляду на необхідність роз'яснення широкому загалу незаконності дій агресора з погляду українського національного законодавства та міжнародного права, з метою недопущення подальшого нехтування положеннями конституційно-правових норм українського законодавства та базовими принципами міжнародного права.

Позаяк події та правові явища, які ми маємо намір проаналізувати в пропонованій розвідці, відбуваються буквально на наших очах сьогодні, то сучасна історіографія ще не встигла нагромадити комплекс літератури з цієї проблеми. Її висвітленню присвятили увагу як юристи, історики, так і представники дипломатичних кіл, а саме: В. Чалий – український дипломат, політичний експерт Центру ім. О. Разумкова, А. Зубов – відомий російський історик і релігієзнавець, професор Московського державного інституту

міжнародних відносин, М. Веллер – професор міжнародного права Кембриджського університету, Р. Аблятіф Оглу – правник, політичний аналітик, голова правління кримськотатарської організації «Інститут громадянського суспільства» та інші.

Метою нашої статті є аналіз міжнародного, національного українського та російського законодавства з метою обґрунтування хибності дій та неправомірності анексії української території, здійсненої збройними силами та інститутами політичної влади РФ.

«Анексія» (від лат. *annexio* – «приєднання») – насильницьке приєднання державою території іншої держави або спірної території. Анексія отримала широке поширення в міжнародній практиці, насамперед як засіб колоніальної експансії. Анексія може виявитися як у захопленні цілої держави, так і в приєднанні частини чужої території. Сучасне міжнародне право, керуючись принципами територіальної недоторканності і цілісності, непорушності державних кордонів, заборони застосування сили або загрози силою, забороняє будь-яке насильницьке приєднання території іншої країни [1, с. 49].

На думку українських фахівців у галузі міжнародного права, зокрема М. Буроменського, яку ми поділяємо, будь-які територіальні зміни, що виникли на підставі або внаслідок анексії (насильницького приєднання території однієї держави до території іншої) мають бути визнані юридично нікчемними [2, с. 216].

Під час протистояння, що почалося 23 лютого в м. Севастополі та

продовжалося 26–27 лютого у м. Сімферополі, відбувалися сутички між проросійськи налаштованими активістами, з одного боку, і проукраїнськими силами та кримськотатарською громадою – з іншого. Ці події супроводжувались захопленням і блокуванням «невідомими» у військовій уніформі російських збройних сил без розпізнавальних знаків адміністративних будівель та аеропортів у Сімферополі та Севастополі, установ зв'язку, засобів масової інформації, зокрема телевізійних каналів. Українська влада одразу заявила про військове вторгнення сил РФ та їхню причетність до захоплення органів управління, аеродромів, пунктів комунікацій та зв'язку.

У свою чергу російська влада заперечувала свою участь в інтервенції. Варто зазначити, що кримські події виникли на фоні масових протестів і подій 18–20 лютого в Києві та регіонах України, що призвели до відсторонення від влади чинного президента В. Януковича.

На хвилі показового громадського піднесення було здійснено зміну виконавчих органів влади Севастополя і АРК, а ті в свою чергу не визнали легітимності нового українського уряду і звернулися за сприянням і допомогою до керівництва РФ.

Надалі Верховна Рада АРК у режимі відсутності гласності та публічності ухвалила Постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» № 1702-6/14 від 6 березня 2014 р. Постановою передбачалося, що на референдумі будуть поставлені такі питання: 1) *Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах*

суб'єкта Російської Федерації? 2) Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 р. і за статус Криму як частини України? [9]. За нашою оцінкою обидва питання є тотожними, адже в обох передбачався державний статус Криму [3].

За результатами так званого референдуму 16 березня 2014 р., що відбувався в умовах присутності на території АРК окупаційних російських військ і воєнної техніки, без участі спостерігачів від авторитетних міжнародних організацій, результати були прогнозовані: 96,77% з тих, хто проголосував, обрали перший пункт бюлетеня.

18 березня 2014 р. було підписано договір між РФ і АРК про прийняття останньої до складу РФ, відповідно до якого в складі РФ утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь.

Конституційний Суд РФ у Постанові від 19 березня 2014 р. зазначає, що міжнародний договір між РФ і Республікою Крим про прийняття до РФ Республіки Крим та утворення в складі РФ нових суб'єктів не може вважатися таким, що порушує Конституцію РФ у частині передбаченого ним порядку підписання, укладення та введення в дію і разом з тим вказує, що цей договір за змістом норм також відповідає Конституції РФ. Крім того в Постанові наголошується, що в силу ч. 3 ст. 3 Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» Конституційний Суд РФ вирішує виключно питання права, він не оцінює політичну доцільність укладення міжнародного договору РФ [4].

Свою чергою Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014 вказав, що питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом згідно зі ст. 73 Конституції України. Призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених вказаною статтею Конституції України, належить до повноважень Верховної Ради України (п. 2 ч. 1 ст. 85 Основного Закону України). Організація та порядок проведення виборів і референдумів визначаються виключно законами України (п. 20 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Також Конституційний Суд України вважає, що Верховна Рада АРК, ухваливши Постанову, якою передбачено входження до складу РФ як її суб'єкта, звернення до Президента РФ та до Державної Думи Федеральних Зборів РФ про початок процедури входження до складу РФ як суб'єкта РФ, винесення на референдум зазначених питань, порушила конституційний принцип територіальної цілісності України та вийшла за межі своїх повноважень, оскільки нормативно-правові акти Верховної Ради АРК і рішення Ради міністрів АРК не можуть суперечити Конституції та законам України і приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання [5].

Офіційну позицію України підтримала міжнародна спільнота. Так, Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН) 27 березня 2014 р. на 68-й сесії прийняла резолюцію про підтримку

територіальної цілісності України. Приймаючи цю резолюцію, ГА ООН посилається на передбачені у ст. 2 Статуту зобов'язання всіх держав утримуватися в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави і вирішувати свої міжнародні суперечки мирними засобами. Також є посилання на власну резолюцію ГА ООН № 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 р., в якій схвалено Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, і знову підтверджуючи закріплені в ній принципи про те, що територія держави не повинна бути об'єктом надбання іншою державою в результаті погрози силою або її застосування, і що будь-яка спроба, спрямована на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності держави або країни, або їхньої політичної незалежності, несумісна з цілями і принципами Статуту. Далі посилаються на Заключний акт Конференції з безпеки і співробітництва в Європі, підписаний у Гельсінкі 1 серпня 1975 р., Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. (Будапештський меморандум), Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 р. і Алматинську декларацію від 21 грудня 1991 р.

У тексті резолюції відзначається, що референдум, проведений в АРК

та м. Севастополі 16 березня 2014 р., не був санкціонований Україною, тому, не маючи законної сили, він не може бути основою для будь-якої зміни статусу АРК або м. Севастополя. Крім того у зазначеній резолюції ГА ООН закликає всі держави відмовитися й утриматися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності України, зокрема будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погроз силою, або інших незаконних способів, а також не визнавати будь-які зміни статусу АРК і м. Севастополя на основі вищезгаданого референдуму й утримуватися від будь-яких дій або кроків, які можна було б розуміти як визнання будь-якого таким чином зміненого статусу [6].

За відповідну резолюцію проголосували 100 країн-членів ООН, проти – 11 країн: разом із РФ проголосували лише Вірменія, Білорусь, Болівія, Куба, КНДР, Нікарагуа, Судан, Сирія, Зімбабве, Венесуела. Велика частина країн утрималися під час голосування – це 58 країн на чолі з Китаєм.

Резолюція ГА ООН має, на жаль, рекомендаційний характер – на відміну від рішень Ради Безпеки ООН, які обов'язкові для виконання усіма країнами світу. Тому рішення Асамблеї має швидше політичну вагу.

Крім того 3 квітня 2014 р. Комітет міністрів Ради Європи (РЄ) розглянув ситуацію в Україні, зокрема в контексті військової агресії з боку РФ. У схваленому за підсумками дискусії рішенні Комітет міністрів РЄ чітко заявив про те, що незаконний референдум, який відбувся в АРК

і м. Севастополь 16 березня 2014 р., і протиправна анексія РФ цієї частини території України не можуть бути підставою для будь-якої зміни їх статусу та державно-правової належності [7].

Після схвалення ГА ООН резолюції «Територіальна цілісність України» це рішення Комітету міністрів РЄ стало черговим вагомим кроком у напрямку до широкого міжнародного засудження неправомірних дій РФ.

У свою чергу М. Веллер розглядав правові питання, пов'язані з інтервенцією РФ у Криму та зазначив, що територія увійшла до складу радянської України 1954 р. і залишилась українською після розпаду СРСР 1991 р. [8]. Відповідно до норм міжнародного права спільнота має право на самовизначення. У Декларації про принципи міжнародного права чітко значиться: «В силу принципу рівноправності й самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту» [9].

Тобто постає питання: чи є у кримчан право на самовизначення? Тут потрібно бути обережним із термінами. Не існує такого народу «кримчани». В Криму є караїми, українці, кримські татари, росіяни, але не всі вони мають право на самовизначення. Це право дійсно є універсальним, але реалізовувати його можна лише в результаті всеосяжного діалогу і в рамках закону [8].

АРК дійсно може мати законне право вимагати зміни свого статусу. Однак згідно з міжнародним прецедентом вона не може просто відокремитися в односторонньому порядку, навіть якщо це бажання підтримає місцеве населення під час референдуму. Замість цього Крим повинен був залучити до дискусії про можливе відокремлення центральну владу в Києві. Повинні також бути вивчені альтернативи, такі як розширена автономія.

Варто зазначити, що для обґрунтування правомірності проголошення незалежності Республіки Крим посиляються на так званий «косовський прецедент». Нагадаємо, що 17 лютого 2008 р. парламент Косово в односторонньому порядку проголосив незалежність краю від Сербії, яке ні Росія, ні Україна, до речі, не визнали. І в тому, і в іншому разі мова йде про злам базового принципу в системі міжнародної безпеки – принципу непорушності кордонів. В історії людства кордони держав неодноразово змінювалися, причому виключно з використанням військової сили. А така сила визнавалася легітимною поряд із контрибуціями, які накладали переможці на сторону, яка програла, й анексією частини її території. При цьому мрією людства було, щоб кордони залишалися недоторканими і не могли бути військовою силою змінені. Саме під цією ідеєю утворилася ООН – в її статуті принцип непорушності кордонів саме і було реалізовано. Цей принцип зміцнювався після створення ООН і свого піку досяг у Гельсінському акті 1975 р., в якому чітко сказано, що кордони держав не

можуть змінюватися за допомогою зовнішньої військової сили.

Разом із цим ще в 1945 р. у ст. 1 Статуту ООН, а потім і в Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам (прийнятій резолюцією № 1514 XV ГА ООН від 14 грудня 1960 р.), і в наступних міжнародних пактах і деклараціях ООН активно набирав силу принцип права народів на самовизначення. Протиборство цих двох принципів – основа сучасного міжнародного права. І саме від їх тлумачення в кожному конкретному разі залежить легітимність тих чи інших дій [10].

На підтвердження цієї тези наведемо такий приклад: 4 жовтня 2011 р. на засіданні ПАРЄ в Страсбурзі було прийнято резолюцію № 1832, згідно з якою «право етнічних меншин на самовизначення (...) не передбачає автоматичного права на відділення [і] в першу чергу має бути реалізовано методом захисту прав меншин, як це означено у Рамковій конвенції РЄ про захист національних меншин та в резолюції Асамблеї № 1334 (2003) про позитивний досвід автономних регіонів як стимул для вирішення конфліктів у Європі» [11].

З приводу ситуації в Косово 2008 р. варто зазначити, що косовари (албанці) – це невизнаний ООН народ, який не має інших регіонів свого компактного проживання. Тобто в цьому разі спрацьовує принцип права народів на самовизначення. Що ж до ситуації в Криму, то якби питання про незалежність Криму піднімалося кримськими татарами, то також спрацьовував би принцип права народів на самовизначення в

його чистому вигляді. І ймовірно, татари навіть могли б розраховувати на міжнародну підтримку. Але за приєднання до РФ виступали росіяни, які є визнаним народом, мають регіон свого компактного проживання і державу титульної російської нації.

Вважаємо, що внаслідок військової операції в Криму відбулося насильницьке відторгнення РФ частини території України – АРК, тобто її анексія. Здійснене діяння не є реалізацією принципу права народів на самовизначення, оскільки за приєднання до РФ виступали росіяни, які є визнаним народом і мають регіон свого компактного проживання – РФ. А принцип права народів на самовизначення реалізується щодо невизнаних народів, які не мають інших регіонів свого компактного проживання.

По-друге, вважаємо, що ствердження такої міжнародної практики вдаваної реалізації принципу народів на самовизначення буде умовою повторення цього прецеденту в майбутньому, що може повністю нівелювати такий основоположний принцип міжнародного права, як принцип непорушності державних кордонів.

По-третє, навіть за умови визнання універсальності права народів на самовизначення вважаємо, що реалізовувати його можна лише в результаті всеосяжного діалогу і в рамках закону. Наприклад, як вивчення альтернатив вирішення питання – розширеної автономії АРК у складі України та залучення до діалогу центральної влади в Києві.

Список використаних джерел:

1. Социологическая энциклопедия : в 2 тт. Т. 1: А–М. – М.: Мысль, 2003. – 694 с.
2. Міжнародне право : навч. посіб. / Буроменський М. В., Кудас І. Б., Маєвська А. А., Семенов Б. С., Тешенко В. С. ; М. В. Буроменський (заг. ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
3. Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» № 1702-6/14 від 6 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.crimea.ua/act/11689>.
4. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 19 марта 2014 г. № 6-П «По делу о проверке конституционности не вступившего в силу международного договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов» // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2014. – № 13.
5. Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014 (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 26. – Ст. 766.
6. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine [Electron resource]. – Mode of access: https://www.un.org/ru/ga/68/docs/68res_nocte.shtml.
7. Committee of Ministers deems annexation of Crimea illegal and calls for measures concerning national minorities [Electron resource]. – Mode of access: http://www.coe.int/t/cm/home_en.asp.
8. Weller M. Analysis: Why Russia's Crimea move fails legal test. 2014 [Electron resource]. – Mode of access: [y: http://www.bbc.com/news/world-europe-26481423](http://www.bbc.com/news/world-europe-26481423).
9. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між [...] від 24 жовтня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
10. Resolution adopted by Parliamentary Assembly on 4 October 1832 (2011) National sovereignty and statehood in contemporary international law: the need for clarification [Electron resource]. – Mode of access: http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tal1/ERES1832.htm#P7_28.
11. Ямпольський В. Юридична помилка Путіна. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/author/33352>.

Захарченко П. П., Соловых К. А. Попытка политико-правовой оценки аннексии Автономной Республики Крым Российской Федерацией.

Статья посвящена попытке предоставить политико-правовую оценку аннексии РФ Автономной Республики Крым. Исследованы позиции Украины, РФ и международного сообщества по поводу событий, связанных с изменением статуса и государственной принадлежности Автономной Республики Крым. В результате исследования определены основные аргументы для обоснования незаконности действий, состоящих в нарушении национального единства и территориальной целостности Украины путем насильственного присоединения части ее территории к другому государству.

Ключевые слова: крымский кризис, «косовский прецедент», референдум, право народа на самоопределение, аннексия, принцип нерушимости границ.

Zaharchenko P. P. Solovykh K. O. Attempt of political and legal evaluation of annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation.

The article is devoted to the attempt of political and legal evaluation of the annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation. The author scrutinizes the positions of Ukraine, the Russian Federation and international community concerning the events connected with the change of status and state affiliation of the Autonomous Republic of Crimea. The study identifies the main arguments to substantiate the illegality of actions that violated the national unity and territorial integrity of Ukraine by forcible annexation of the part of its territory to the other state.

Political and legal assessment of the events connected with the annexation of the territory of Ukraine, in particular the Autonomous Republic of Crimea in March 2014, is relevant due to the necessity to clarify the illegality of actions of an aggressor to public in terms of the Ukrainian national legislation and international law, in order to prevent further negligence of the terms of constitutional and legal provisions of Ukrainian law and basic principles of international law.

The aim of the article is to analyze international, Ukrainian and Russian legislation in order to substantiate invalidity of actions and unlawful annexation of Ukrainian territory carried out by the armed forces and institutions of political power of the Russian Federation.

Confrontation between the two principles of international law – the principle of inviolability of frontiers and the principle of the right of peoples to self-determination and their application in the context of the issue of this article are also investigated. It is suggested that the establishment of international practice of ostensible realization of the principle of peoples to self-determination (as was the case with the ARC) is a precondition for the repetition of the precedent in future, that can completely negate a fundamental principle of international law – the principle of the inviolability of frontiers. It is also pointed out that even with the recognition of the universality of the right of peoples to self-determination it can only be brought to practice as a result of comprehensive dialogue and within the law. For example, consideration of alternatives of solution to the issue such as extended autonomy of the Autonomous Republic of Crimea within Ukraine and engagement of the central government in Kiev in the dialogue.

Key words: crimean crisis, «Kosovo precedent», referendum, right of people to self-determination, annexation, principle of inviolability of borders.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2014